

РЕЦЕНЗІЇ

Кривошея В.В., Фицик Л.А.

АРХІВИ СКОРОПАДСЬКИХ – ДЖЕРЕЛЬНИЙ ПОШУК

Папакін Г.В. Архів Скоропадських: фамільні архіви української родової еліти другої половини XVII – XX ст. та архівна спадщина рогу Скоропадських. – К., 2004. – 420 с.

Для монографічного дослідження вчений обрав актуальну тему, яка раніше не була предметом спеціального комплексного дослідження. Його багаторічна дослідницька діяльність, апробація результатів якої і практична значимість дозволили вийти на оригінальне узагальнююче дослідження.

У книзі обґрунтовано актуальність теми дослідження, підкреслено наукову значимість роботи, знайдено доцільну структуру, чітко сформульовано мету і завдання, методологічні принципи та методи дослідження, що засвідчує здібності і досвід автора у науково-дослідницькій роботі. Г.В. Папакіним вірно вказується на те, що головним чинником, який на сучасному етапі суттєво гальмує розвиток дослідження історії родової еліти, залишається стан вивчення та історіографічної засвоєності комплексу архівних джерел, в першу чергу тих, які перебували на маргінезі архівістики попередніх часів.

Дослідник окреслив історіософські та архівознавчі рамки проблеми, якими є склад і зміст, а також умови виникнення й побутування таких специфічних комплексів архівних документів як родові архіви.

В дослідженні робиться висновок, що зміст фамільних архівів є значно ширшим, ніж особових, родових чи родинних архівів, активізацію виникнення яких автор відносить до останньої чверті XVIII ст., коли “малоросійська шляхта” інкорпорувалася у загальноімперський дворянський стан. Долю (зокрема процеси виникнення та формування, особливості складу документів, причини занепаду) фамільних архівів вчений простежує на прикладі документального зібрання

Скоропадських – родини, представники якої залишили помітний слід в українській історії.

Автор встановив, що головними архівосховищами цих матеріалів є Центральний державний історичний архів України у м. Києві, Інститут рукописів НБУ ім. В.Вернадського, Відділ рукописів Російської державної бібліотеки у Москві, Архів Інституту російської історії РАН, Східноєвропейський дослідний інститут ім. В.Липинського.

Аргументованою виглядає запропонована власна періодизація розвитку фамільних архівних збірок, що дозволило вирізнити три етапи і дати їх характеристику.

Здійснивши огляд історичних студій з проблеми, вчений приходиться до висновку, що в існуючій історіографії досліджувани архіви розглянуто лише з історико-джерелознавчої точки зору, полишаючи поза увагою проблеми їх архівознавчої специфіки.

Г.В. Папакіну вдалося реконструювати склад та зміст фамільних архівів лівобережної еліти, зокрема рукописних зібрань усіх трьох гілок роду Скоропадських, відзначаючи, що правові акти власності та свідчення про військово-службову діяльність утворювачів архівів становлять два великі неодмінні блоки.

Цінним є узагальнення інформації про вилучення, вивезення та втрати архівних документів зі збірки Скоропадських, що дозволили автору простежити та реконструювати історію формування сьогоденного стану цих збірок. Особливо варто відзначити вклад автора у виявлення змісту та історичного значення документів, що утворилися протягом життя гетьмана П.Скорпадського і відклалися у його фамільному архіві, а також архів Скоропадських в екзилі.

Автор на прикладі архіву роду Скоропадських розробив методологічні та науково-практичні засади архівознавчої реконструкції розпорошеної архівної спадщини та комплексного аналізу складу і змісту архівних зібрань, що були створені нащадками видатних родів української шляхти.

В монографії визначаються напрямки камерально-археологічного та едіційного опрацювання архівів української шляхти, відзначена роль у цьому процесі таких істориків-архівістів як А. Чапа, М. Маркевич, О. Бодяньський, О. Лазаревський, В. Модзалевський, А. Стороженко.

Заслуговує на увагу використання вченим генеалогії як конкретно-історичного методу дослідження, інших спеціальних історичних дисциплін, які дозволили автору підготувати і оприлюднити перший реєстр фамільних архівів (114 фамільних архівів).

Поруч з тим, вважаємо необхідним зробити деякі уточнення і рекомендації. Погоджуючись із висновком автора, що “неможливо простежити генетичний зв’язок між архівами українських еліт XVI–XVII ст. та наступної історичної доби, на відміну від очевидного зв’язку між самими елітами”, слід внести уточнення, що фундаторами архівів українських еліт XVI–XVII ст. були шляхтичі-землевласники і документи на володіння складали першооснову цих фондів, а покозаченими були, в першу чергу, служили шляхтичі. Та ж незначна частка шляхтичів-землевласників, які потрапили до козацького середовища, зберегли документи першої половини XVII ст. Це стосується архівів Бороздн, Рубців, Станіслава Кохановського. Оригінали родового архіву останнього розпорошені у документах ЦНБ України. Шляхтичі-священики Борзаківські в порівнянні з іншими шляхтичами-священиками зберегли родові документи попереднього періоду.

Варто звернути увагу на той факт, що фамільні архіви вбирали в себе родинні архіви не лише тих родин, які мали якісь родинні зв’язки з фамілією – власником архіву, але і тих, від яких здійснювалися акти куплі-продажу. Так, у родовому архіві Дараганів знайшли місце зберігання частини родинних архівів Радичів, Розумовських, Солонин, у архіві Троцьких – архівні документи Тоцьких. На жаль, поза увагою автора залишилися тестаменти (заповіти), які часто ставали першоосною сімейних архівів (наприклад, декілька тестаментів генерального обозного Петра Забіли написані в різні роки, збірки тестаментів в Інституті рукописів).

Головна цінність цього дослідження полягає в тому, що воно є першим в історичній науці комплексним архівознавчим, джерелознавчим та документознавчим дослідженням, присвяченим дослідженню історії започаткування та розвитку фамільних архівів української лівобережної еліти другої половини XVII–XX ст. як специфічного явища національної історії й культури, своєрідного істрико-архівного феномена.

Вказані зауваження не впливають на високий науковий рівень закінченого і оригінального наукового дослідження. Його висновки належним чином обґрунтовані, логічно сформульовані і відзначаються належною дослідницькою глибиною, що дозволило автору на основі цієї і попередніх розвідок захистити дисертацію на здобуття вченого звання доктора історичних наук.